

SZERHASZNÁLATOT ÉS BŰNELKÖVETÉST MEGELŐZŐ TEVÉKENYSÉGEK

A 14-17 ÉVES FIATALOK ÉS SZAKEMBEREK NÉZŐPONTJÁBÓL

DOI: 10.18030/socio.hu.2013.4.26

ABSTRACT

In the article we compare how different actors (professionals involved in working with young people and 14–17 year old students) view or experience current prevention practices of youth delinquency and violent behaviour in Hungary. The repressive approach is not considered very effective. Useful free time activities and locations for such are widely missing. The educational system seems to be the best framework for prevention. Central policy making efforts could be useful to introduce elements of crime prevention (in the broadest sense) in the school curricula. There is a significant difference between the opinion of students and professionals regarding the role of teachers in prevention activities. While experts consider that teachers should play an increased role in prevention in the future, young people are often quite sceptical about these actors.

Keywords: youth delinquency, crime prevention programs, efficiency,

ABSZTRAKT

A tanulmányban a fiatalkori bűnelkövetés és erőszakos viselkedés megelőzését célzó magyarországi programokkal kapcsolatos véleményeket és tapasztalatokat hasonlítjuk össze a különféle résztvevők (szakemberek és 14-17 éves diákok) nézőpontjából, kvalitatív és kvantitatív módszerek felhasználásával. A represszív megközelítés nem tartják hatékonynak. Az iskolarendszer látszik a legmegfelelőbb intézményi környezetnek a megelőzéshez. Hasznos lenne a bűnmegelőzés elemeit központilag beépíteni az iskolai tananyagba. A tanárok prevencióban betöltendő szerepével kapcsolatban jelentős különbség van a diákok és a szakemberek véleménye között. Míg a szakemberek szerint a tanároknak a jövőben nagyobb részt kellene a megelőzésben vállalni, a fiatalok meglehetősen szkeptikusak ezt illetően.

Kulcsszavak: fiatalkori bűnelkövetés, bűnmegelőzési programok, hatékonyság

¹ MTA TK Szociológiai Intézet

BEVEZETÉS

Egy ország büntetőpolitikáját jól jellemzi a prevenció tevékenységek megléte illetve minősége. Az EU terminológiája szerint minden olyan tevékenység bűnmegelőzés, ami bármilyen módon hozzájárul a bűnesetek számának csökkenéséhez és az állampolgárok biztonságérzetének növeléséhez.² A represszió, a büntetés és elrettentés – sajnos napjainkban Magyarországon megfigyelhető – előtérbe kerülése csupán az igazságszolgáltatási rendszer költségeit, a börtönnépesség számát és a visszaesési arányokat növeli. A megfelelően tervezett és végrehajtott megelőzési programok azonban, ha eltérő mértékben is, de hatékonyabban tudják csökkenteni a bűnelkövetést.³

Tanulmányunkban a szerfogyasztással és bűnelkövetéssel kapcsolatos prevenció programokban érintett szereplők véleményét hasonlítjuk össze. Bemutatjuk, hogy mely területeken esik egybe és hol tér el a fiatalok, valamint a prevenciót végző szakemberek véleménye. Elemzésünket a 2011-2012-ben zajlott nemzetközi kutatási projekt (YOUPREV)⁴ kvalitatív és kvantitatív módszerekkel gyűjtött adatainak felhasználására alapoztuk, mely a résztvevő országokban a fiatalkori bűnelkövetés, és különösen a fiatalkori erőszak megelőzése területén a legjobb gyakorlatok összegyűjtését, feldolgozását és terjesztését célozta, többféle módszer és adatgyűjtési technika alkalmazásával. A kutatási projekt keretében prevencióval foglalkozó szakemberektől egy országos szakértői felmérésben kvantitatív adatokat gyűjtöttünk, kvalitatív információkat pedig a fiatalok felméréséhez kapcsolódó helyi interjú vizsgálat szolgáltatott.⁵ Mivel a YOUPREV projektben résztvevő országokban egy vidéki és egy városi helyszínt is ki kellett választani, a tanulók véleményét a 14-17 éves budapesti és Veszprém megyei fiatalok 2104 fős mintáján elvégzett iskolai vizsgálatunkból ismerhettük meg. (Válaszadóink átlagéletkora 15,5 év, a szórás 1,06 év.) Az iskolai kutatás során 29 budapesti és 27 Veszprém megyei iskolában gyűjtöttünk kérdőíves módszerrel adatokat. Nemcsak a 8-10. osztályba járó tanulókat kérdeztük meg, hanem helyi adatgyűjtést is végeztünk a vizsgálatban részt vevő iskolákban: az igazgatókat megkértük arra, hogy töltsenek ki egy adatlapot az iskoláról, tanulóinak háttéréről (roma, hátrányos helyzetű, ingázó diákok aránya stb.), a rendelkezésre álló szakszolgáltatásokról (pszichológus, szociális munkás stb.), illetve az iskolában folyó prevenció programokról. Továbbá Veszprém megyében a Népegészségügyi Szakigazgatási Szerv rendelkezésünkre bocsátotta azt az információt, hogy a vizsgálatunkba bekerült megyei iskolák közül az elmúlt tanév során melyekben tartottak bűnmegelőzési programokat. Jelen leíró jellegű tanulmányunk alapjául a kérdőíves iskolavizsgálatban is érintett szerhasználattal és erőszakos viselkedéssel kapcsolatos prevencióra vonatkozó adatok szolgálnak. Ezeket a fiatalkori bűnelkövetéssel kapcsolatos megelőzési tevékenység részének tekintjük, így a kérdőívekből származó információkat kiegészítettük és összevetettük a szakértői adatgyűjtésből származó

² Lásd a 2001. május 28-i, az európai bűnmegelőzési hálózatot létrehozó Bizottsági Döntés 1.3 cikkelyét, (OJ L 153, 8.6.2001, 1.), hasonlóan A *társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiájában* megfogalmazott meghatározáshoz (115/2003. (X. 28.) OGY. határozat)

³ Bizottsági kommunikáció a Tanácsnak és az Európai Parlamentnek. Bűnmegelőzés az Európai Unióban. Brüsszel, 12.3.2004 COM(2004) 165 végső változat. 5.

⁴ A Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Kutatóközpont Szociológiai Intézete öt másik európai ország (Belgium, Németország, Portugália, Szlovénia és Spanyolország) kutatóival együtt 2011-2012-ben nemzetközi összehasonlító vizsgálatot végzett annak érdekében, hogy a fiatalkori bűnelkövetés, és különösen a fiatalkori erőszak prevenciója területén a legjobb gyakorlatokat gyűjtse, feldolgozza és terjessze. A kutatást az Európai Bizottság Daphne III programja támogatta. A projekt résztvevői a következők: German Police University, Münster, Németország; Vrije Universiteit Brussel, Belgium; Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, Magyarország; Centro de Estudos para a Intervenção Social, Lizsbon, Portugália; University of Maribor, Szlovénia; University of Zaragoza, Spanyolország; Társult partner: CEPOL European Police College (EU szervezet, székhelye Bramshill, UK).

⁵ Az országos intézményi és szakértői felmérésbe került válaszadók szakmai háttere nagyon változatos: szociológus, jogász, terapeuta, pszichiáter, tanár, pszichológus, közgazdász, kriminológus, mentálhigiénés szakember, stb. A helyi interjú vizsgálat keretében összesen 20 félig strukturált interjú készült nemzetközi interjúterv alapján Budapesten és Veszprém megyében. A zömében egyéni interjúk is a lehető legszélesebb szakmai merítéssel készültek, melyeket kiegészítettünk szakértői és fiatalokkal lefolytatott csoportos interjúkkal.

kvalitatív jellegű információkkal, amelyek a fiatalkori bűnelkövetés, és különösen a fiatalkori erőszak megelőzését célzó programokra vonatkoznak.

2. A FIATALKORI BŰNELKÖVETÉSRE ÉS ERŐSZAKOS VISELKEDÉSRE HATÓ FŐ TÉNYEZŐK

Jól ismert tény, hogy a rossz társadalmi-gazdasági háttér és a deviáns viselkedés összefügg egymással. A rendszerváltás óta egyre növekszik a gyerekszegénység (a relatív szegénységi mutató 2009-ben 21%, 2012-ben 26%, Szívós–Tóth 2013: 45). A mai Magyarországon a szegénységet leginkább meghatározó tényezők az alacsony iskolázottsági szint, a foglalkoztatás (hiánya), a gyermekek száma és a lakóhely településtípusa (falusi lakóhely). 2009–2012 között a gyermekszám és a roma származás hatása felerősödött (Szívós–Tóth 2013: 43). Feltételeztük tehát, hogy a rossz szülői háttérrel rendelkező fiatalok nagyobb eséllyel kerülnek a deviancia közelébe.

A családi háttér egyenlőtlenségeit az iskola korrigálhatná, Magyarországon azonban nagyon erős az iskolák közti szegregáció és hierarchia. A különböző középiskola-típusok nemcsak tanulók családi háttere és az oktatás színvonala tekintetében különböznek egymástól, hanem az iskolai légkör tekintetében is (Róbert 2010; OECD 2010: 9-12.). Ezért a különféle iskolatípusokba járó tanulók szocializációjában a bűnelkövetés eltérő mértékben van jelen, így a prevenciós programok hatása is eltérően érinti őket. Elemzésünkben tehát kiemelt figyelmet fordítottunk arra, hogy a különféle iskolatípusok tanulóinak, illetve a bűnelkövetéssel már kapcsolatba került fiataloknak hogyan alakult a prevencióval kapcsolatos véleménye.

A PREVENCIÓS PROGRAMOK ÁLTALÁNOS HELYZETE

A vizsgált korosztály számára számos egészség-megőrzési program létezik, melyek a szerfogyasztás prevenciója mellett gyakran tartalmaznak bűnmegelőzéssel kapcsolatos szegmenseket is. Ezen programok jelentős része elérhető az iskolarendszerben (Kulin–Darvay 2012), nagyon szórványos azonban a tudásunk a programkínálat egészéről. A prevenciós programok mind az alkalmazott módszertant, mind az elméleti kereteket tekintve nagy változatosságot mutatnak, igen eltérő a megalapozottságuk, gyakran nincs pontos leírásuk, és hatékonyságukról sincs ismeretünk (Paksi et al. 2006: 8-9).

Kutatásunkban az egyik szakember a következőképp jellemezte a létező hazai bűnmegelőzési programok többségét: „*kis programok kevés pénzért*”.⁶ Az egyik rendőrtiszt a jelenlegi prevenciót „*tűzoltásnak*” nevezte a komoly erőforráshiány miatt. Az anyagi- és egyéb erőforrások hiánya között külön említést érdemel a humán erőforrás, azaz a jól képzett, motivált, megfizetett szakemberek hiánya is. A szociális és a jogalkalmazási területen dolgozó szakemberek többségének munkakörében a megelőzési tevékenység csak egy feladat a sok közül, igen kevesen vannak, akiknek kizárólag erre a területre irányulna a munkája. Számos probléma fakad abból, hogy az érintett szakemberek sok programot csupán „*lelkesedésből*”, azaz saját szabad idejük terhére, megfelelő finanszírozás nélkül csinálnak: „*Probléma, hogy minden személyes alapon működik, nem pedig rendszerszerűen*” (interjúrészlet egy pártfogó felügyelővel).

A vizsgálatunkkal elért szakemberek szerint a fiatalkori bűnelkövetés területén a prevenciós tevékenység ma Magyarországon leginkább csak a *bűnelkövetésre* fókuszál, és alapelve a *büntetés és elrettentés*. Kevésbé elterjedtek a helyzeti

⁶ A szocializmus időszakájában vált széles körben alkalmazott szólásmondássá a „*kis pénz, kis foci*”. Úgy tűnik, a rendszerváltás ezen a helyzeten és mentalitáson nem változtatott.

megközelítések, amelyek a bűnelkövetés alkalmainak csökkentését, a hatékonyabb felderítést, az elkövetők vád alá helyezését céloznák. Sajnálatos, hogy az elsődleges prevenció, azaz a fiatalok teljes körére kiterjedő illetve a védőfaktorok megerősítését célzó megközelítések a legkevésbé elterjedtek Magyarországon. A szakemberek széles körben egyetértettek a különböző szervezetek közti együttműködés és a multi-professzionális megközelítések fontosságával, de benyomásaik szerint ezek nem kellő mértékben vannak ma még jelen a fiatalkori bűnmegelőzés területén.

A szakemberek szerint manapság a fiatalkori deviancia/erőszak megelőzésére és visszaszorítására szolgáló programok fő célcsoportjai a *szerhasználó fiatalok, a lakóotthonokban/állami gondozásban élők és a roma fiatalok*. A megelőző programok legkevésbé a 18–24 éves lányokat, a hajléktalan fiatalokat és az áldozattá váló fiatalokat célozzák meg.

A prevenció tevékenységek fő finanszírozójának az Európai Uniót tartják, kisebb mértékben a civil szektort és csak harmadsorban a mindenkori kormányt. A finanszírozás tekintetében legkevésbé a profitorientált cégek támogatására lehet számítani. A prevenció tevékenységek anyagi háttere nem csak azért problematikus, mert igen kevés a rendelkezésre álló pénz, hanem azért is, mert a támogatás meglehetősen kiszámíthatatlan.

A megvalósult prevenció programok értékelését nagyon fontosnak tartanák a szakemberek. Korábban külföldön is sok kritika merült fel az alacsony szintű és módszertani megalapozottságot nélkülöző programértékelésekkel kapcsolatban (Farrell et al. 2001; Gottfredson 2001). Napjainkra az USA-ban és néhány európai országban jelentős javulás következett be e téren (Taylor et al. 2008). Magyarországon azonban a megkérdezettek szakemberek 40%-a szerint programértékelés egyáltalán nem létezik vagy nagyon gyenge, további 30%-uk szerint pedig meglehetősen gyenge. A jelenlegi programértékelések többségét hektikusnak, nem professzionálisnak, formálisnak látják. Valójában a jó minőségű programértékelés szakmai standardjairól sincsenek ismereteik, többen úgy vélik, hogy ilyenek az EU-ban sem léteznek. Mások szerint nem is lehetséges igazából értékelni a prevenció programokat, különös tekintettel arra, hogy a hatás általában nem azonnal jelentkezik. Van, aki úgy gondolja, hogy a hatékonyság-vizsgálat félrevezető is lehet, például amikor maga a program hatékony, csak a konkrét megvalósítása nem elég jó.

Emellett a programértékelés meglehetősen drága tevékenység. Kérdés, hogy kinek kellene finanszíroznia ezt? A szakemberek szerint az EU, civil szervezetek, a különféle minisztériumok és háttérintézményeik, illetve az önkormányzatok és az Országos Kriminológia Intézet finanszírozhatná ezeket a vizsgálatokat. Többek szerint kiváltképp az Európai Unió által finanszírozott projektek esetében lenne fontos a programértékelés, hiszen ennek megléte általában a további támogatás alapvető feltétele.

A különböző szervezetek nyilvántartást vezetnek arról, hány embert értek el programjaikkal. Ezek alapján hozzávetőleges képet kaphatunk az elért célcsoport nagyságáról, bár a különböző programok/megvalósítók közti átfedés mértékét nem ismerjük. Ráadásul, mint korábban is jeleztük, nincs átfogó katalógus a különféle programokról, így azt sem tudhatjuk, hogy összességében hány fiatalot érnek el egy évben. A beindított prevenció programok egy része támogatás hiányában, vagy személyi okokból menet közben megszűnik. Igen magas az oktatók fluktuációja, előfordul az is, hogy nincs annyi szakember, amennyi a program színvonalas végrehajtásához szükséges lenne. Példaként megemlíthetjük a 2008-ban elindított „Iskola rendőre” programot, melyről egy rendőrtiszt így beszélt: „*Papíron minden iskolának van rendőre, de sok esetben, csaknem az*

összes általános iskolában, ez csak formalitás, egy telefonszám. Nincs is annyi rendőr, mint ahány iskola a kerületben...” (interjúrészlet egy rendőrtiszttel).

Nagy egyetértés mutatkozik a fiatalokkal foglalkozó különféle területen dolgozó szakemberek között abban, hogy a személyiségfejlesztést, a konfliktuskezelési technikákat, a kommunikációs készségek fejlesztését, a szülői szerepre való felkészítést az iskolai tananyag kötelező részévé kellene tenni a legfiatalabb kortól kezdve. Így részben kompenzálni lehetne a családok működésében napjainkban tapasztalható, egyre súlyosabbnak tűnő zavarokat. Másrészt elkerülhető lenne az a manapság tapasztalható gyakorlat, hogy csak azokban az oktatási intézményekben zajlik (akár a népegészségügyi szolgálat, akár a rendőrség vagy bármilyen más szervezet által felajánlott) prevenciós tevékenység, ahol ezt az intézmény vezetése (az igazgató) engedélyezi, fontosnak tartja. Az iskolarendszert úgy kellene átalakítani, hogy az iskola légköre kevésbé legyen frusztráló a gyerekek számára, és jobban be kellene vonni a szülőket is. A szakemberek véleménye szerint az iskolának mindenképp kulcsszerepet kellene játszania akár a szabadidő hasznos eltöltésének elősegítésében is, mivel más intézményes szereplő erre nem alkalmas (a civil szervezeteket leszámítva, de ezek hatóköre területileg rendkívül egyenlőtlen és csak a célcsoport töredékét érik el). Néhány szakember a közösségfejlesztésben, a fokozott közösségi kontrollban látja a jövőbeli megoldást.

“Helyi közösségi szinten lenne szükség sok programra, sportolási, kulturálódási lehetőségre: több figyelmet kellene fordítani a fiatalokra” (interjúrészlet egy pártfogó felügyelővel).

“Az iskolában kellene programokat szervezni ennek a korosztálynak: ennek a tevékenységnek nincs presztízse; az államnak kellene a finanszírozást biztosítania” (interjúrészlet egy civil szervezet vezetőjével).

Különösen fontos lenne elégséges forrásokkal ellátni az alapellátást, nagyobb hangsúlyt helyezve a korai beavatkozásra, mivel a gyerekek „szinte menthetetlen” állapotban kerülnek be a szakellátásba, a gyermekvédelmi rendszerbe. A gyermekvédelemben dolgozók részére rendszeres továbbképzéseken kellene átadni azokat a szükséges, ámde hiányzó ismereteket, amivel ezeket a nagyon problémás gyerekeket segíteni tudnák. A büntetés-végrehajtás rendszerében a jövőben nagyon komplex szervezeti hálózatokat kellene a börtönök helyett létrehozni, hogy valóban elősegítse a bűnelkövető fiatalok reintegrációját a társadalomba.

A szakemberek közt nagyfokú egyetértés mutatkozott abban, hogy

- A prevenciós tevékenységnek tartalmaznia kell a szülői szerepre való felkészítést, illetve a célcsoport szüleit is segíteni kell abban, hogy (elég) jó szülők legyenek.
- Az elsődleges prevenció fő terepe az iskola kellene, hogy legyen, elsősorban a tananyagba beépülve.
- A szektorokon átívelő, komplex megközelítési módokat szervezett, rendszerszerű alapokon kellene működtetni.
- Változtatni kell azon, hogy a szakemberek a megelőző tevékenységet saját szabadidejük rovására, „szerelemből” végzik.⁷
- A finanszírozás ritka és periodikus jellegén változtatni kell. A programok fenntarthatósága nem biztosított, így nagyon jó kezdeményezések halnak el – az állam ugyanis elvétve (sem) finanszírozza tovább a programokat. Sokszor a politikai változások miatt kell mindent előlről kezdeni.
- A helyreállító igazságszolgáltatás gyakorlatának, a mediációnak sokkal jelentősebb szerepet kellene kapnia.

⁷ Ami a közszféra bérvizonyait tekintetbe véve különösen szomorú.

„Rendszerszerű megoldásokra lenne szükség. Nem elég, ha az iskolában egy tanórát rászánnak a prevencióra. Iskolapszichológusokat és már szakembereket kellene alkalmazni. A fiatalok és az általuk elkövetett bűncselekmények is egyre erőszakosabbak. Több hangsúlyt kellene fektetni az áldozatsegítésre.”(interjúrészlet egy rendőrtiszttel)

4. A MEGELŐZÉS SZEREPLŐI ÉS CÉLJAI

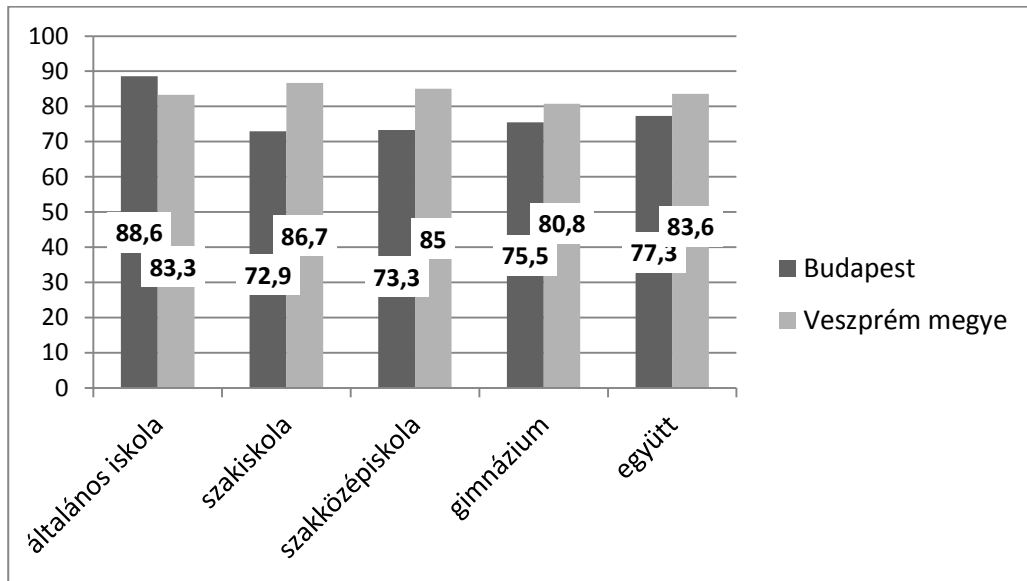
A szakértők szerint jelenleg a prevenció tevékenység főképp az illegális illetve a legális szerhasználatra irányul. Sokkal kisebb hangsúlyt kap a fiatalkori és különösen az iskolai erőszak, a legkisebb figyelem pedig a késelés, fegyverhasználat, az erőszakosságot támogató normák, illetve a politikai/vallási szélsőségeség és a randi-erőszak megelőzésére irányul. A fiatalkori devianciák, bűnözés és erőszak megelőzésében és visszaszorításában jelenleg leginkább a rendőrség, kisebb mértékben a szociális munkások és a javító-nevelő intézetek szakemberei vesznek részt. A megkérdezett szakemberek véleménye szerint legkevésbé az iskolák, a bíróságok/ ügyészek illetve az egészségügyi rendszerben dolgozó szakemberek végeznek prevenció tevékenységet.

Arra is rákérdeztünk, hogy vajon optimális esetben mely intézményeknek és szakembereknek *kellene* részt venni a fiatalkori devianciák, bűnözés és erőszak megelőzésében és visszaszorításában, és mik lennének a prevenció tevékenység legfontosabb céljai. A két fenti kérdésre adott válasz legnagyobb ellentmondása az oktatási rendszert érinti. A vizsgált korosztály esetében a szakemberek elvárásai alapján az iskolának kellene a prevencióban a legnagyobb szerepet játszania, míg véleményük szerint az iskola valóságos szerepe csekély. Ugyanakkor a most legaktívabbnak ítélt rendőrségnek sokkal kisebb szerepet, a pszichológusoknak, a nevelési tanácsadók szakembereinek viszont nagyobb szerepet szánának. A szakemberek tehát szívesen eltávolodnának a jelenleg uralkodó represszív, kontrolláló, büntető megközelítéstől, és hatékonyabbnak tartanák az elsődleges prevenciót, az átfogóbb, a fiatalok problémás viselkedése mögött meghúzódó okokat kezelni kívánó megközelítést.

4.1 Drog- és alkohol prevenció programok

Az iskolai vizsgálat eredményei alátámasztják a szakemberek azon véleményét, hogy a többféle prevenció program közül a szerhasználat megelőzésével kapcsolatos programok érik el a legtöbb fiatal. A budapesti diákok 75,5%-a, a Veszprém megyeiek 83%-a szerzett ismereteket a szerhasználatról a kérdezést megelőző egy év során.

1. ábra: Hányan kaptak/szereztek az elmúlt 12 hónapban információt az alkoholról/drogról? (%) (N=2104)

Természetesen nyilvánvaló, hogy az interneten vagy bulikban is lehet a szerhasználatról információkhoz jutni, és ez az információszerzés nem feltétlenül megelőzési célú. Mindazonáltal talán nem tévedünk, mikor részben prevenciós tevékenység eredményének tételezzük a megszerzett tudást, mivel a budapestiek 50,3%-a tanárától, 54,4%-a iskolai program keretében más szakembertől (pl. rendőrtől, védőnőtől) kapott ilyen információt. Ezek az arányok Veszprém megyében még magasabbak, ahol a diákok 63,8%-a vett részt tanárok, 67%-a pedig más szakember által tartott iskolai foglalkozáson. A budapesti és a Veszprém megyei adatok közti jelentékeny különbség talán annak tudható be, hogy Veszprém megyében a helyi intézmények (rendőrség, népegészségügyi szerv, civil szervezetek stb.) nagyon aktívak, igen sok kábítószer és alkohol-prevenciós programot szerveznek. Iskolatípustól függetlenül próbálják a lehető legtöbb fiatalt elérni. *Figyelemre méltó, hogy a tanulók válaszai alapján a tanárok és az iskola (legalábbis mint helyszín) napjainkban lényegesen jelentősebb szerepet játszanak a megelőzésben, mint amilyenek azt a szakemberek értékelték.* Ez az ellentmondás nehezen feloldható, hiszen a szakemberek még nagyobb szerepet adnának az iskolának, miközben a fiatalok számára a tanárok és maga az iskola sok tekintetben nem elég hiteles forrás (ld. még az elemzés későbbi részében).

Az elért célcsoport mérete mellett nagyon fontos megtudnunk, milyen hatása volt a megszerzett ismeretnek.

1. táblázat: Mit gondolnak a fiatalok az alkoholról/drogról kapott információról? (több válaszlehetőség volt) (%)

	A válaszadók %-a	Az átlagtól szignifikánsan eltérő csoportok
Új dolgokat tanult a szerekről	64,4	Vidéki szakiskolás: 73,1
A szerek egészségre gyakorolt hatásáról tudott meg többet	63,7	Vidéki szakiskolás: 71 Vidéki általános iskolás: 69,6
Semmi újat nem tudott meg	29,5	Városi diákok: 33,3 Vidéki szakiskolás: 37,5
Felkeltette kíváncsiságát a szerek iránt	15,2	Vidéki szakiskolás: 26,6
Megtudta, hogyan tartsa magát távol a szerektől	53,2	Vidéki általános iskolás: 65,5
Megtudta, hogyan segítsen barátainak távol maradni a szerektől	54,4	Vidéki szakiskolás: 63 Vidéki szakközépiskolás: 61,4

Megjegyzés: szignifikancia szint <.001

A szerhasználattal kapcsolatosan informálódó fiatalok kétharmada állította, hogy új dolgot tudott meg a szerekről, illetve azok egészségügyi hatásairól. Különösen figyelemre méltó, hogy a mintánkban legnagyobb mértékben szerhasználó vidéki szakiskolások ennél magasabb arányban említették ezeket az aspektusokat. Sajnos csak a diákok mintegy fele szerzett információt arról, hogyan tudná önmagát és/vagy barátait távol tartani a szerhasználattól, pedig talán ezek lennének a prevenciók tevékenység legfontosabb céljai.

A Veszprém megyei diákok közül nem csak többen vesznek részt prevenciók programokban, illetve kapnak információt a szerhasználatról iskolájukban, de ezen megszerzett információt is pozitívabban értékelik, mint a budapestiek. A budapesti egyharmaddal szemben csupán egynegyedük szerint nem kaptak új információt, viszont mintegy 10 százalékkal többen jelezték, hogy új dolgokat, információkat hallottak az alkohol illetve a drogok egészségügyi hatásairól, jellemzőiről, és arról, hogyan szabadulhatnak meg vagy maradhatnak távol a szerhasználatától. A prevenciók tevékenység nem szándékolt, negatív hatása lehet, hogy még inkább felkelti a fiatalok érdeklődését bizonyos szerekkel kapcsolatban: ez a jelenség a megkérdezettek 15%-át érintette, e tekintetben nem találhatunk különbséget a vizsgálati helyszínek szerint a földrajzi dimenzió mentén.

Láttuk tehát, hogy a diákok több mint fele részt vett iskolájában szerfogyasztás elleni prevenciókban, és ezeket a programokat viszonylag pozitívan értékelték. Ugyanakkor fontos kérdés, hogy mennyire tekinthetők ezek a programok hatékonynak? Mennyire járulnak hozzá ahhoz, hogy a 14-17 éves diákok ne használjanak legális és/vagy illegális szereket? Adataink alapján megállapíthatjuk, hogy ezek a megelőző programok nem túlzottan hatékonyak, hiszen mind a vidéki, mind a városi diákok körében igen magas az alkoholfogyasztás, és viszonylag elterjedt az illegális szerek fogyasztása is. A tanulók 60,6%-a volt legalább egyszer részeg az elmúlt év során, és az elmúlt hónapban több mint öt alkalommal volt részeg a 14-17 éves diákok 15,6%-a. Az alkohol- és kábítószer fogyasztás aránya különösen az alacsony presztízsű szakiskolákban nagyon magas. A szerhasználat széles körben elfogadott szabadidős tevékenység, már a 14 éves, általános iskolás diákok fele elkezdett inni vagy drogozni. A megkérdezett diákok csupán harmada állítja magáról, hogy sem alkoholt, sem kábítószerrel nem fogyaszt. Az alkohol- és drogfogyasztás magas szintje, elterjedtsége a szerfogyasztásra irányuló prevenciók programok mennyiségi és minőségi megerősítését indokolná.

Mivel a prevenciók programok többségének helyszíne jelenleg az iskola (még akkor is, ha a programokat nem pedagógusok tartják) lényeges kérdés, hogy a tanulók véleménye szerint mennyire képes az iskola arra, hogy visszatartsa őket a szerhasználatától?

2.táblázat: Mekkora hatást gyakorol az iskola a fiatalok alkohol/drogfogyasztásának csökkentésére? (%)

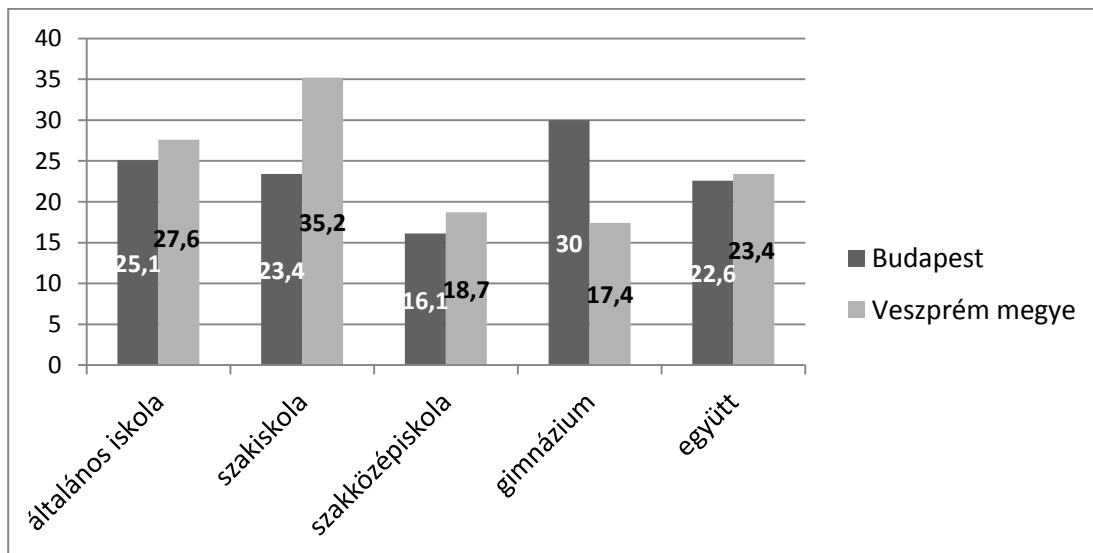
	semmi hatást		csekély hatást		nagy hatást	
	Budapest	Veszprém megye	Budapest	Veszprém megye	Budapest	Veszprém megye
általános iskola	26,6	25,5	61,1	57,1	12,3	17,4
szakiskola	38,7	40,8	55,2	52,5	6,1	6,7
szakközépiskola	34,8	29,9	57,6	65	7,5	5,7
gimnázium	31,1	23,9	59,1	67,1	9,7	9
együtt	32,6	28,8	58,4	61,3	8,9	9,9

Mint korábban láttuk, a szakemberek nagy jelentőséget tulajdonítanak az iskolának a fiatalok szerhasználatának megelőzésében. Velük ellentétben a fiatalok sokkal alacsonyabban értékelik ebben az iskola szerepét. A városi fiatalok harmada, a vidékiek 29%-a szerint az iskolának semmiféle befolyása nincsen a diákok szerhasználatára. A középiskolások, kiváltképp a vidéki szakiskolai tanulók különösen nagy arányban vannak ezen a véleményen – miközben körükben a legelterjedtebb a szerhasználat. A minél korábbi életkorban megkezdett prevenciók tevékenység fontosságát annyiban alátámasztja a fenti táblázat, hogy az általános iskolások között a legmagasabb azok aránya, akik szerint az iskola pozitív hatást tud gyakorolni a fiatalok szerfogyasztására. Úgy látszik, a 16–17 éves tanulók, és kiváltképp azok számára, akik alacsony presztízsű és színvonalú iskolába járnak, túlságosan késő a középiskolában megkezdett prevenciók tevékenység. Ezek a fiatalok érdeklődnek az alkohollal, kábítószerrel kapcsolatos új információk iránt, de a jelenlegi prevenciók tartalmi, módszertani vagy egyéb hiányosságai miatt nem alkalmasak arra, hogy jelentősen befolyásolják a szerfogyasztással kapcsolatos viselkedésüket.

4.2. Az erőszakos cselekedetek elkerülését vagy csökkentését célzó programok

Az iskolai kutatás adatai összhangban vannak a szakemberek véleményével, miszerint az erőszakos viselkedést megelőző programok lényegesen kevesebb diákot érnek el, mint a szerhasználatot megelőző prevenció. Ennek pedig nagy fontossága lenne, mivel a szakemberek szerint elterjedt a konfliktusok erőszakos megoldása, és a bűncselekmények erőszakossága is fokozódik. Míg a megkérdezett fiatalok több mint 75%-a jutott információhoz a drogokkal/alkohollal kapcsolatban, addig csupán egynegyedük állította, hogy részt vett bármiféle, az erőszak megelőzését célzó tevékenységben. A szakemberekkel való beszélgetések alapján a valós arány valószínűleg ennél is alacsonyabb.

2. ábra: Hányan vettek részt az elmúlt 12 hónapban a fiatalok által vagy sérelmére elkövetett erőszakos cselekedetek elkerülését vagy csökkentését célzó programokon? (%) (N=2104)

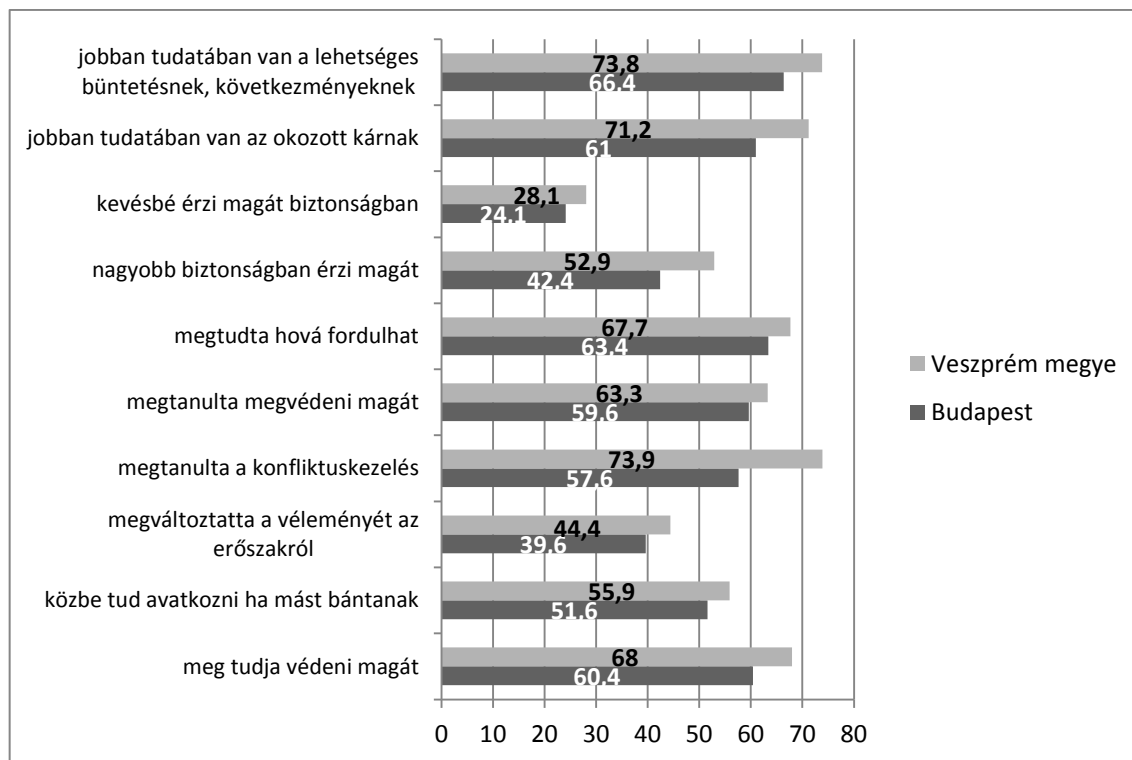

Összességében a Veszprém megyei diákok kissé nagyobb arányban vettek részt ilyen programokon, mint a budapestiek. A Veszprém megyei szakemberek munkáját dicséri a célcsoport kiválasztása is. Veszprém megyében az erőszak elleni programok a legveszélyeztetettebbnek tekinthető szakiskolás diákokat érik el legnagyobb mértékben, míg Budapest éppen a legkevésbé érintett gimnazistákat.

A szakértői interjúk és csoportos beszélgetések alapján úgy véljük, hogy a konfliktuskezelési technikáknak és a zaklatás megelőzésének az iskolai tanterv részévé kellene válnia, mivel a magyar társadalomban nem csupán a fiatalok, de a felnőttek jelentős része sem ismeri és alkalmazza a konfliktusmegoldás erőszakmentes formáit. Emiatt éppen a konfliktuskezelésnek kellene a prevenció tevékenység fő prioritásává válnia. Ugyanakkor adataink szerint – bár a konfliktuskezelési tréning volt a leggyakrabban említett erőszak-megelőző program –, csupán a megkérdezett fiatalok 11%-a vett részt ilyenben. A legmagasabb arányban (de ez is mindössze 15,3%-ot jelent) a budapesti gimnazisták vettek részt ilyen programon.

A megkérdezett fiataloknak mindössze 9%-a találkozott zaklatás (*bullying*) elleni tréningekkel – noha például az internetes zaklatások száma már most is jelentős és folyamatosan nő. A vizsgálatunkban részt vevő fiúk 11%-a, a lányok 19%-a volt már célpontja ilyen zaklatásnak. A csekély számú „szívatas” elleni tréningeken leginkább a Veszprém megyei általános iskolások és szakképzésben tanulók vettek részt. A programokat leginkább az iskolákban tartották. Iskolán kívül szervezett és megtartott programok alig kerültek említésre, úgy tűnik, hogy ilyenek valóban alig léteznek.

3. ábra: Mire volt jó az erőszak elleni prevenció? (N=520) %

Az erőszak elleni prevenció a résztvevők nagy részére hatással volt. A diákok saját megítélésük szerint sok fontos információhoz jutottak az erőszakos viselkedés következményeiről, megtudták, hová fordulhatnak segítségért. A fiatalok, a megkérdezett szakemberekkel összhangban, a prevenció programok legnagyobb hozadékának az erőszakmentes problémamegoldás technikáinak elsajátítását tartják. Ezért is fontos lenne, hogy minél több fiatal részt vehessen ilyen programokban. Érdeemes azt is megnézni, hogy az erőszak elleni prevencióban mekkora jelentőséget tulajdonítanak a fiatalok az iskolának.

3. táblázat: Mekkora hatást gyakorol az iskola a tanulók erőszakos viselkedésének csökkentésére? (%)

	semmi hatást		csekély hatást		nagy hatást	
	Budapest	Veszprém megye	Budapest	Veszprém megye	Budapest	Veszprém megye
általános iskola	9,5	10,5	70,2	69,4	20,2	20,2
szakiskola	23	23,7	69,1	66,3	7,9	10,1
szakközépiskola	14,8	10,9	69,6	74,8	15,6	14,3
gimnázium	9,6	4,5	69,6	73	20,8	22,5

Ha a 3. táblázatot összehasonlítjuk a szerhasználattal kapcsolatos prevencióra vonatkozó 2. táblázat adataival, láthatjuk, hogy a fiatalok közül többen bíznak abban, hogy az iskola pozitív szerepet játszhat az erőszakos viselkedés visszaszorításában. A lányok a fiúknál nagyobb eredményességet tulajdonítanak az iskolának. Egyáltalán nincs különbség a Veszprém megyei és a budapesti minta között: mindkét helyen bizonyos, bár nem túl nagy hatást tulajdonítanak e tekintetben az iskolának. Figyelemre méltó, hogy éppen a szakmunkástanulók azok, akik a legkevésbé tartják hatékonynak az erőszak prevenciójával kapcsolatos iskolai programokat. A szakiskolások közül minden negyedik véli úgy, hogy az iskola egyáltalán nem tud hatni az erőszakos viselkedésre. Az általános iskolások és gimnazisták körében ez az arány kevesebb, mint 10%. Mivel a gimnazisták nagy része magasabb iskolai végzettségű és társadalmi státuszú családból származik, így a középosztálybeli családok és az iskola értékrendje ebben a tekintetben egy irányba mutat. A szakiskolások jelentős része számára az iskola már nem olyan szervezet, melytől ilyen értelemben pozitív hatást várnának.

4.3. A bűncselekményekben való érintettség és a prevenció

A prevenció tevékenységek értékelését megfigyeltük annak alapján is, hogy a megkérdezett milyen mértékben érintett a különféle szabálysértésekben és bűncselekményekben. A kérdőívben rákérdeztünk arra, hogy a fiatal elkövetett-e már élete során bizonyos szabálysértéseket, bűncselekményeket. A szabálysértések egy része nem csupán jogilag minősül enyhének, hanem a tapasztalatok szerint ezeket a fiatalok egy része ugyan elköveti élete egy szakaszában, de felnőtt korára „kinövi” ezt a viselkedést, nem válik deviáns személyiséggé. Ilyen viselkedés a graffitizés, a rongálás, a kis értékű lopás. A bűncselekmények egy második csoportjába már súlyosabb, tulajdon elleni cselekményeket soroltunk (jármű eltulajdonítása, betörés, nagy értékű lopás). Végül egy harmadik csoportot is elkülönítettünk, ide azok az erőszakos cselekmények kerültek, melyeket más személy ellen követtek el, vagy amelyeknek kiemelkedő a társadalmi veszélyessége (pl. kábítószer árusítás, rablás, testi sértés, etnikai bűncselekmény). A minta megoszlását a bűncselekményekben való érintettség szerint a 4. táblázat mutatja.

4. táblázat: A megkérdezettek megoszlása aszerint, hogy elkövettek-e már valamilyen súlyú szabálysértést, bűncselekményt életük során (%) (N=2104)

	Budapest	Veszprém megye	Együtt
Semmilyen szabálysértést/ bűncselekményt sem követett el	59,2	70,8	64,7
Csak enyhe szabálysértést követett el	20,7	14,1	17,6
Lopást, tulajdon elleni bűncselekményeket ÉS személy elleni bűncselekményt is elkövetett már	5,4	4,1	5,5 %
Mindhárom szabálysértési/ bűncselekménycsoportba tartozó cselekményt elkövetett már	14,7	8,7	12,2

Érdekes eredmény, hogy semmilyen összefüggés sincs a prevenció programokban való részvétel és a különféle szabálysértések, bűncselekmények elkövetése között. Tehát ugyanolyan arányban vettek részt prevenció programon azok is, akik semmilyen szabálysértést, bűncselekményt sem követtek el életükben, és azok is, akik már súlyosabb bűncselekményeket is elkövettek. Mindez arra utal, hogy a prevenció programok csekély hatást gyakoroltak a fiatalok egy jelentős részére. Érdemes megfigyelni, hogy maguk a fiatalok hogyan értékelték ezt. A semmiféle bűncselekményben nem érintettek 91 %-a állította, hogy az erőszakot megelőző programoknak van visszatartó hatása, ugyanakkor a mindhárom szabálysértés-típusban érintetteknek csak 74%-a állította ezt.

A szerhasználatra vonatkozó prevenció programok visszatartó erejének megítélése általában negatívabb, de ebben is megfigyelhető az eltérés a bűncselekményekbe való involváltság foka szerint. Azok közül, akik semmit sem követtek el, minden negyedik véli úgy, hogy semmilyen hatást sem gyakorol az iskola a szerfogyasztás visszaszorítására. Ugyanakkor a háromféle szabálysértésben, bűncselekményben is érintettek körében az így vélekedők aránya közel 50%-os. Tehát azok a fiatalok, akik súlyosabb szabálysértésbe/bűncselekménybe involválódtak már életük során, eléggé szkeptikusak a prevenció programokkal szemben. Saját bevallásuk szerint nemigen jutottak új ismerethez, ellenben a kíváncsiságukat felkeltette némelyik szer iránt a céljában prevenció program. Ez a negatív értékelés sajnos az eddigi programok sikertelenségére utal éppen azok körében, akik már a bűnelkövetés peremén, vagy épp már a bűnelkövetés területén járnak.

A (többféle) bűncselekményben érintettek a drogról, alkoholoról a többiekhez képest jelentősen nagyobb arányban szereztek információt az Internetről, ifjúsági központokban, és sokkal kevésbé az iskolában különféle szakemberektől. Úgy gondoljuk, ők nem prevenció céllal, hanem éppen kíváncsiságuk kielégítése céljából, vagy saját, már létező szerfogyasztási problémájuk kezelése céljából keresték az információkat.

4.4 Mi tudja visszatartani a fiatalokat a tiltott dolgoktól?

A megelőző tevékenység kulcskérdése, hogy megtaláljuk azokat a személyeket, akik valóban befolyásolni tudják a fiatalokat. Mint láttuk, az iskola a fiatalok szerint gyenge hatást gyakorol a szerhasználatra és az erőszakos viselkedésre, fontos tehát feltennünk azt a kérdést, hogy vajon mely személyek vagy intézmények lennének erre a feladatra alkalmasabbak.

A fiatalok tiltott dolgoktól való távoltartásában nemcsak a szakemberek szerint van a családnak a legfontosabb szerepe, hanem a megkérdezett fiatalok szerint is (82,6%). A vidéki fiatalok a budapestieknél nagyobb fontosságot tulajdonítanak a családnak. Nem meglepő módon a második leghangsúlyosabb szerep a kortárscsoporté, a barátoké (68%). A rendőrségnek és az edzőknek közepes fontosságot tulajdonítanak e téren. Ez utóbbi eredmény tükrözi azt a tényt, hogy mind a szakértőktől származó információ, mind az iskoláktól kapott információ szerint napjainkban az intézményes szereplők közül valóban a rendőrség szerepe a legnagyobb a bűnmegelőzésben, valamint az alkohol- és drog-prevencióban. A megkérdezettek megítélése alapján a tanárok, és a szociális munkások minimális hatást tudnak gyakorolni annak érdekében, hogy visszatartsák a fiatalokat a tiltott dolgok elkövetésétől.

Amint azt már jeleztük, Magyarországon az utóbbi években ismét előtérbe került a represszív szemlélet a bűnüldözésben. A szakemberek is felhívták a figyelmet arra, hogy ez a szemlélet széles körű társadalmi és politikai támogatottságot élvez. Kérdőívünkben arra is választ kerestünk, hogy a fiatalok mennyire tartják visszatartó erejűnek a büntetést más módszerekhez

képeket. A megkérdezett diákok szerint a leghatékonyabb módja annak, hogy a fiatalokat visszatartsuk a tiltott dolgoktól, az, hogy meghallgatjuk bajaikat, problémáikat. Emellett a szabadidő eltöltési lehetőségek javításának, a mostaninál jobb munkaerőpiaci esélyeknek és a színvonalas oktatásnak tulajdonítanak kiemelkedő jelentőséget. Szeretnénk különösképp hangsúlyozni, hogy a fiatalok a legkisebb mértékben a büntetésnek tulajdonítanak visszatartó erőt, sokkal inkább empátiát és jobb életlehetőségeket várnak a felnőttektől és általában a társadalomtól.

A különböző iskolatípusokba járó fiatalok között ezen a téren is szignifikáns különbségek vannak. A büntetést például a szakiskolás tanulók a gimnazistákhoz képest kétszer nagyobb arányban tartják hatékonynak (pontosan: a szakiskolás fiúk 40%-a, a szakközépiskolás fiúk 30%-a és a gimnazista fiúk 20%-a, illetve a szakiskolás lányok 34,4%-a, a szakközépiskolás lányok 22%-a és a gimnazista lányok 14,8%-a). Az alacsonyabb presztízű iskolák tanulói között tehát a legmagasabb a megtorló viselkedés elfogadottsága. Ugyanakkor az elhelyezkedési esélyek javítását is lényegesen fontosabbnak tartják a szakiskolások, mint a gimnazisták (fiúk 56,8% vs 41,8%, lányok 59,1% vs 46,8%). Ennek két oka is lehet: egyrészt a szakképzésben részt vevők a képzés jellegéből adódóan sokkal közelebb vannak ahhoz a pillanathoz, amikor a munkaerőpiacon helyet kell maguknak találniuk, másrészt ők azok, akik szüleik sorsán keresztül is sokkal közelebről élik meg a munkanélküliség lehetőségét. Fontos kiemelni, hogy a problémák meghallgatásának fontosságát illetően az iskolatípusok szerint nincs különbség a fiatalok véleményében, ezt egyformán fontosnak tartják.

Érdekes még megemlíteni, hogy a bűnelkövetésben leginkább érintett csoportban a legmagasabb azok aránya, akik a büntetést egyáltalán nem tartják hatékony prevenciósnak: 18,8% (az egész minta átlaga 9% volt). Ugyanakkor ők azok, akik a legnagyobb arányban tartják visszatartó erejűnek a munkaerőpiaci elhelyezkedés esélyeinek javítását. Ők az átlagnál lényegesen kisebbre értékelik a szülők (68,5%), illetve bármilyen már személy (tanár, szociális munkás, rendőr stb.) bűncselekmények elkövetésétől visszatartó erejét. Számukra nem csupán az iskola veszítette el referenciapont jellegét, de a felnőtt társadalom általában is. Ezeknek a fiataloknak jelentős része nem szólamokat vár a társadalomtól, hanem életesélyei növelését, így talán még lenne esélye a bűnelkövetés útjáról való visszatérésüknek.

4.5 Konkrét prevenciósi tevékenység az iskolákban és a diákok véleményének összevetése

Az iskolai kutatás során 29 budapesti és 27 Veszprém megyei iskolában gyűjtöttünk kérdőíves módszerrel adatokat. Nemcsak a 8-10. osztályba járó tanulókat kérdeztük meg, hanem az igazgatókat is megkértük arra, hogy töltsenek ki egy adatlapot az iskoláról, annak vizsgálatunk szempontjából releváns főbb jellemzői tekintetében (tanulói létszám, hátrányos helyzetű tanulók száma, ingázó tanulók száma, az iskola prevenciósi tevékenysége). Összesen 49 iskola töltötte ki az adatlapot, 7 budapesti iskola nem válaszolt. Az alábbiakban megpróbáljuk összehasonlítani a tanulóktól illetve az iskola vezetésétől származó információkat. Emellett megvizsgáljuk, hogy mennyire célzott vagy ad hoc a megelőzésre fordítható korlátozott erőforrások felhasználása. Fontos lenne ugyanis, hogy azokat az iskolákat éri el leginkább a megelőző programok, ahol sok a veszélyeztetett tanuló.

Az iskolákat három csoportra osztottuk hátrányos helyzetű tanulók aránya alapján.⁸

⁸ Hátrányos helyzetű tanuló az, akit családi körülményei, szociális helyzete miatt rendszeres gyermekvédelmi kedvezményre való jogosultságát a jegyző megállapította.

5. táblázat: Az iskolák megoszlása hátrányos helyzetű tanulók aránya alapján, % (N=49)

	Budapest	Veszprém megye
alacsony (-12%)	36,4	29,6
közepes (13-25 %)	40,9	37
magas (26+ %)	22,7	33,4

Az 5. táblázat adatai mutatják, hogy vidéken jelentősen magasabb a hátrányos helyzetű tanulókat nagyobb tömegben oktató iskolák aránya, mint Budapesten. Budapesten több iskolába jutnak el a prevenciós programok (a válaszadó 22 budapesti iskolából csak ötben nem volt semmilyen megelőzési program, míg Veszprém megyében a 27 megfigyelt iskolából 11-ben nem), ugyanakkor Veszprém megyében célzottabbnak tűnnek. Itt főleg azokat az iskolákat keresik fel, ahol nagyon magas a hátrányos helyzetű tanulók aránya. Ez igazolja a Veszprém megyei Népegészségügyi Szakigazgatási Szerv programjainak⁹ vizsgálata is. A mintánkba került 27 iskolából 10-ben valósítottak meg programokat a 2011/12 tanévben, ebből a 10 iskolából 7-ben kifejezetten magas a hátrányos helyzetű tanulók aránya. Budapesten ezzel szemben a prevenciós programok nem fókuszáltak a leghátrányosabb tanulói összetételű iskolákra.

A következő kérdés az vajon mennyire van összhangban egymással az igazgató által közölt adat, illetve az adott iskola tanulóinak az ilyen programokon való részvételre vonatkozó adatai. Természetesen tisztában vagyunk vele, hogy lehetett az iskolában prevenciós program, de nem biztos, hogy épp a vizsgálatunkba került osztályok tanulói vettek részt benne. Azt azonban a szakértői interjúk alapján feltételezzük, hogy ha egy iskolában vannak prevenciós programok, az valószínűsíthető, hogy a tanulók is tudatában vannak ezek létezésének, valamint hogy az iskolavezetés fontosnak tartja a megelőzést. Az alábbi táblázat bemutatja, milyen mértékben (ha egyáltalán) zajlottak prevenciós programok az iskolában, illetve hogy a tanulók milyen arányban jelezték részvételüket ezekben a programokban.

6. táblázat: A válaszadó diákok hány %-a állítja, hogy részt vett prevenciós programon aszerint, hogy volt-e az iskolájában ilyen program. (Összes iskola = 56)

Az igazgató szerint	Volt valamiféle prevenció az iskolában (N=33)	Nem volt semmiféle prevenció az iskolában (N=16)	nincs adat (N=7)
A tanuló részt vett			
drog/alkohol prevenció – Budapest	79,5	44,8	70,5
drog/alkohol prevenció – Veszprém megye	84,3	79,0	
drog/alkohol prevenció együtt	82,0	71,4	
erőszak elleni prevenció - Budapest	24,4	11,4	15,2
erőszak elleni prevenció - Veszprém megye	25,5	17,7	
erőszak elleni prevenció együtt	25,0	16,3	

⁹ A bűnmegelőzési és a szerhasználat visszaszorítását célzó programok a népegészségügyi programok részét képezik. A Népegészségügyi Szakigazgatási Szervek (korábban ÁNTSZ) védőnői és egészségfejlesztői számos ilyen programot, programelemet valósítanak meg.

Hipotézisünket alátámasztják az adatok: azokban az iskolákban, ahol voltak prevenciós programok, a diákok jelentősen nagyobb arányban állították, hogy részt vettek ilyen programokban, illetve a szerfogyasztással kapcsolatban információt szereztek. Ez némiképp megnyugtató lehet a prevenciót végzők számára, hisz tevékenységük a diákok számára legalább „látható”.

5. KÖVETKEZTETÉSEK

A prevenciós megközelítések és programok értékelése kapcsán a szakemberek nagy része egyetértett abban, hogy a megelőző tevékenységet a lehető legkorábbi életkorban meg kellene kezdeni, és a megelőzésnek a kockázati tényezők csökkentését és a kompetenciák fejlesztését kellene célul tűznie multi-professzionális megközelítésben. Jelenleg azonban az egyszeri vagy időben nagyon korlátozott programok a legelterjedtebbek, amelyek a vizsgált célcsoport esetében nem igazán hatékonyak. Egyrészt nem mindenkit érnek el, másrészt sokszor már „túl későn” próbálják a fiatalok viselkedését megváltoztatni. Megkérdeztjeink közül a legfiatalabbak, az általános iskolások tűntek a legfogékonyabbnak a prevenciós programok üzenetének befogadására. Bár napjainkban a represszív, büntető jellegű megközelítések és az elrettentés került a szerfogyasztás és a bűnözés visszaszorításának előterébe, ezek hatékonyságában nem bízunk sem a szakemberek, sem a fiatalok jelentős része. Különösen azok a fiatalok kritikusak ezzel a megközelítéssel szemben, akik már a bűnelkövetés közelébe sodródtak.

Jelentős különbség van a tanulók és a szakemberek véleményében a tanárok és az iskola szerepét illetően a megelőzésben. Míg a szakemberek szerint a jövőben fokozottabb szerepet kellene játszania az iskolának és a tanároknak, addig a fiatalok meglehetősen szkeptikusak ezzel kapcsolatban.¹⁰ Ennek számos oka lehet, talán a legfontosabb a magyar iskola rendszer merev, hierarchikus szerkezete. A középiskolások jelentős része a tanárokat nem tekinti fontos referenciáknak. Az iskola az a hely, ahová el kell járni, de ritkán érzik úgy, hogy ott fontos, életre felkészítő tudásokat, kompetenciákat szereznek. Csaknem ugyanennyire fontos lehet, hogy a tanárképzésben nem jelennek meg hangsúlyosan a prevenció elvégzéséhez szükséges kompetenciák, bár a tanárok gyakran akkor is prevenciós tevékenységet végeznek, ha ennek a diákok (vagy akár ők maguk) nincsenek tudatában. Az ELTE-n korábban létezett gyermekvédelmi MA képzés, de a tanárképzés átalakítása miatt megszüntették. Itt kell megemlíteni azt is, hogy az iskolákban rendkívül alacsony a segítő szakemberek (pl. iskolapszichológus, védőnő, szociális munkás stb.) száma, akik a tanárok munkáját kiegészíthetnék többek között a prevenciós munkában is. Reálisan nem várható, hogy a közeljövőben ez a helyzet megváltozik. Jó lenne tehát, ha legalább a tanárok egy része rendelkezne komolyabb szakértelemmel e területen. Sok tanár nagyon érdeklődő és elkötelezett, azonban saját maguk nem tudják ezeket a képzéseket finanszírozni, az iskola vezetése pedig sok esetben nem tartja ezt fontosnak, vagy szintén nincs elég forrása erre a célra. A központi politikai döntéshozatalnak a bűnmegelőzés (legtágabb értelemben véve) elemeit be kellene illesztenie az iskolai tantervbe, hogy minden gyerek számára hozzáférhető legyen, az iskolavezetés preferenciáitól függetlenül.

A szakemberek és a fiatalok is egyetértenek abban, hogy a szabadidő eltöltés lehetőségeit és helyszíneit fontos lenne megteremteni. Mindkét oldal kiemeli a család és a kortárs csoport fontosságát. A család bevonása illetve működésének javítása a prevenciós tevékenység kulcseleme. A szerfogyasztás és a bűnelkövetés megelőzésében azonban a legfontosabb szerepet nem csupán a szakemberek, de az érintett fiatalok véleménye szerint is a munkaerő-piaci lehetőségek javítása, és a színvonalas

¹⁰ Egy tanuló gondolatai arról, mit tehetne a tanár a prevenció területén: „Semmit, mivel én mint tanár nem arra vagyok kiképezve, hogy mások problémáival foglalkozzak, csak ha a tanórám zavarja”.

oktatás jelenthetné. Elgondolkodtató, hogy 14-17 éves fiatalok milyen reálisan látják saját helyzetüket, mennyire a biztos megélhetést jelentő képzéstől és a munkahelyteremtéstől várják a deviáns viselkedés visszaszorulását. Mindenféle prevenció tevékenység hasznos, ugyanakkor az oktatás és a gazdaság valódi fejlődő pályára állítása nélkül részsikereket érhet csak el.

HIVATKOZÁSOK

Article 1.3 of the Council Decision of 28 May 2001 setting up a European crime prevention network, OJ L 153, 8.6.2001

Communication from the Commission to the Council and the European Parliament. *Crime prevention in the European Union*. Brussels, 12.3.2004 COM(2004) 165 final.

Farrell, A. D., Meyer, A. L., Kung, E. M., & Sullivan, T. N. (2001) Development and evaluation of school-based violence prevention programs. *Journal of Clinical Child Psychology, 30, 207-220.*

Gottfredson, D. C. (1997) School-based crime prevention. In Sherman, L. W., Gottfredson, D. C., MacKenzie, D., Eck, J., Reuter, P., and Bushway, S. (eds.), *Preventing Crime: What Works What Doesn't, What's Promising: A Report to the United States Congress*. U.S. Department of Justice, Office of Justice Programs, Washington, DC, pp. 5.1 – 5.71.

Kulin E. – Darvay S. (2012) Egészségfejlesztés az iskolában. In: Darvay S. (szerk.) *Tanulmányok a gyermekkori egészségfejlesztés témaköréből*. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem. 67-81.

Paksi B. et al. (2006) A magyarországi iskolai drogprevenció programok jellemzői. In: *Addiktológia V/1-2*. 5-36.

OECD (2010) *PISA 2009 Results: Executive Summary*. Párizs: OECD. Hozzáférhető: <http://www.oecd.org/pisa/pisaproducts/46619703.pdf> [letöltve: 2013-01-21]

Róbert, P. (2010) Social origin, school choice, and student performance. *Educational Research and Evaluation, 16. 2.* 107-129.

Szivós, P. – Tóth I. Gy. (szerk.) (2013) Egyenlőtlenség és polarizálódás a magyar társadalomban. In: *TÁRKI Monitor Jelentések 2012*. Hozzáférhető: http://www.tarki.hu/hu/research/hm/monitor2012_teljes.pdf. [letöltve: 2013-04-20]

Taylor, B. – Stein N. – Mack A. R. – Horwood, T. J. – Burden R. (2008) *Experimental Evaluation of Gender Violence/Harassment Prevention Programs in Middle Schools*. Final report to National Institute of Justice, USA. ICF International: Fairfax